

СТЕФАН ЦВАЙГ ИГРАЧЪТ НА ШАХ

Превод от немски: Румяна Христова, 1945

chitanka.info

Върху големия параход, който щеше да напусне по полунощ Ню-Йорк в посока към Буенос-Айрес, царуваше обичайното за последния момент оживление. Пасажерите се качваха на парахода, съпроводжани от тълпа приятели, разносвачи на телеграми с кривнати на една страна каскети, викаха различни имена из салоните, носеха се куфари и цветя, любопитни деца тичаха от единия до другия край на парахода, докато оркестърът свиреше непрекъснато и без да се смущава.

Застанал на палубата за разходка малко настрана от движението, аз разговарях с един приятел, когато съвсем близо до нас припламнаха една или две светкавици — очевидно беше, че в последния момент преди тръгването фотографират някаква забележителна личност. Приятелят ми погледна в тази посока и се усмихна: „Имате рядка птица на борда: Центович.“ И тъй като долови по вида ми, че не го разбирам, той прибави вместо обяснение: „Мирко Центович, световен шампион на шах. Той прекоси Съединените щати от изток към запад, излизайки победител във всички турнири. Сега отива да събира нови лаври в Аржентина“.

Тогава аз си спомних този млад шампион и някои подробности от учудващата му кариера. Приятелят ми, който четеше вестниците повнимателно от мен допълни спомените ми с цял куп анекдоти.

Преди около една година Центович бе настигнал изведнаж най-прочутите майстори на шаха. Алйехин, Капабланка, Тартаковер, Ласкер и Боголюбов не можеха вече да го научат на нищо ново. Откак Рецевски, седемгодишното дете-чудо се беше отличило на турнира в Ню-Йорк през 1922 година, никой не беше виждал толкова тъмна до тогава личност да привлича с повече блясък вниманието на света върху прочутата колегия на играчите на шах, защото интелектуалните способности на Центович не бяха позволили по никакъв начин да му се предскаже такава блестящо бъдеще. Говореше се, че този шампион не бил способен да напише и едно изречение, дори на собствения си език, без да направи поне няколко правописни грешки. А според думите на един побеснял от гняв партньор, „неговата липса на култура била универсална“.

Центович беше син на беден славянин-моряк, чиято лодка бе блъсната една нощ и преобърната в Дунава от някакъв шлеп, натоварен

с жито. След смъртта на бащата детето, което беше на дванадесет години, бе прибрано от селския свещеник и отличният Божи служител се стараяше честно и почитено да накара това мълчаливо и апатично момче да повтаря уроците, които не бе запомнило в училище.

Но тези опити останаха напразни. Мирко навеждаше широкото си чело върху буквите, които му бяха обяснили вече стотина пъти и се заглеждаше в тях с празен поглед; мозъкът му беше неспособен да задържи и най-елементарните знания. На четиринадесет години той все още си помагаше с пръстите си при смятане и успяваше да прочете някоя книга или вестник само с цената на най-големи усилия. Не можеше да се каже, обаче, че му липсва добра воля. Той вършеше послушно всичко, което му заповядваха, носеше вода, цепеше дърва, работеше из полето, чистеше кухнята; с една дума, извършваше грижливо макар и много бавно всичко, което се искаше от него.

Но онова, което натъжаваше най-много добрия свещеник беше пълното безразличие на неговия чудноват възпитаник. Той не предприемаше нищо, не задаваше никога въпроси и не играеше с връстниците си: щом свършеше работата си, можеха да го видят седнал в някой ъгъл на стаята с онзи празен и неопределен израз на изведени на паша овци, без да проявява какъвто и да е интерес към онова, което ставаше около него. Вечер свещеникът запалваше дългата си лула и сядаше да изиграе всекидневните си три партии шах с кавалерийския подофицер. Тогава юношата приближаваше до масата русия си перчем и се втренчваше мълчаливо в шахматната дъска с очи, които изглеждаха заспали и безизразни под тежките си клепки.

Една зимна вечер двамата партньори бяха погълнати в играта си, когато се зачуха звънци на някаква шейна, която се плъзгаше по улицата и се приближаваше все повече. В стаята се втурна един селянин с побеляла от сняг шапка и помоли свещеника да дойде и даде последното причастие на неговата стара майка, тъй като тя била на смъртния одър. Свещеникът го последва веднага. Кавалерийският офицер, който още не беше изпил бирата си, напълни отново лулата си и се залови да навлича тежките си ботуши, за да си върви. Изведнаж той забеляза, че погледът на Мирко оставаше втренчен върху започнатата партия.

— Е добре, искаш ли да довършиш! — каза той на шега, тъй като беше убеден, че младият сънливец не ще може да премести правилно

дори и една пионка.

Момчето вдигна срамежливо глава, направи утвърдителен знак и седна на мястото на свещеника. След четиринадесет хода подофицерът беше бит и принуден да признае, че не дължеше поражението си на някаква нехайност от негова страна. Втората партия завърши по същия начин.

— Но той е също като магарето от Библията, — възкликна смаяният свещеник, влизайки в стаята. И обясни на по-малко запознатия със Светото писание подофицер, как се бе извършило подобно чудо преди около две хиляди години — съвсем неочаквано едно лишено от говор създание произнесло пълни с мъдрост думи.

Въпреки напредналия час добрият отец не можа да устои на желанието да премери силите си със своя възпитаник. Мирко го победи много лесно. Играта му беше бавна, но издържлива и непроницаема. Самият той не вдигаше тежкото си чело, наведено над дъската за шах. Сигурността на тактиката му беше неоспорима; нито подофицерът, нито свещеникът успяха да спечелят през следващите дни макар и само една партия срещу него. Свещеникът, който познаваше по-добре от всеки друг изостаналостта на ученика си във всички други области, беше любопитен да узнае, до къде стига тази негова необикновена дарба. Той заведе Мирко при селския бръснар, накара го да постриже рошавата му коса с цвят на слама, за да го направи по-представителен и го отведе с шейна до малкия съседен град. Той познаваше там неколцина запалени играчи на шах, които бяха по-силни от него и седяха постоянно в един ъгъл на кафене Гранд-плас.

Когато той влезе вътре, тикайки пред себе си петнадесет годишното момче с руси коси, червени бузи и покрити с агнешка кожа рамене, всички присъстващи ококориха очи. Младежът остана като закован на мястото си с плахо сведен поглед, докато го повикаха при една от масите. Той загуби първата партия, тъй като никога не бе виждал своя покровител или кавалерийския офицер да започват играта с така наречената „сицилианска увертюра“. Вторият път той спечели на нула партията срещу най-добрия от играчите, като би един след друг и всички останали.

Така малкият югославянски град стана театър на едно значително събитие, а първенците му присъствуваха развълнувани на

сензационните първи прояви на този млад селски шампион. Решиха да задържат това младо чудо до другия ден, за да могат да предупредят за присъствието му всички останали членове на клуба, преди всичко граф Симсич, фанатичен поклонник на шаха. Но свещеникът, който гледаше със съвсем нова гордост на своя ученик, не можеше да изостави домашните си задължения: той заяви, че е готов да остави Мирко при тези господа, за да могат да го изпитат още по-добре. И така младият Центович беше настанен в хотела на разноски на играчите на шах. Тази вечер той видя за първи път през живота си клозет с текуща вода.

В неделя подир обед момчето остана цели четири часа седнало неподвижно пред дъската за шах в препълнената зала, побеждавайки всичките си противници. То не каза нито дума и дори не вдигна очи. Някой предложи комбинирана партия. Необходими бяха много усилия, за да се обясни на момчето, че под това се разбира игра, при която той ще бъде сам срещу няколко противника. Но щом като разбра какво се иска от него, той се изправи веднага и започна да обикаля бавно от една маса до друга, скърцайки с грубите си обувки. В края на краищата той спечели седем от осемте партии.

Сега започнаха дълги разпавии. При все че новият шампион не беше от самия град, духовете се надигнаха. Кой знае, дали малкото градче, чието съществуване едвали беше споменато в географските карти, нямаше да се отличи, давайки на света един прочут човек. Един импресарио на име Келер, който се занимаваше обикновено с намиране на песни и певци за гарнизонното кабаре, се показа готов да отведе младия феномен във Виена при някакъв забележителен учител, който, казваше той, трябвало да го усъвършенствува в изкуството му. Нужно беше само, някой да пожелае да посрещне разноските за едногодишното му престояване в столицата. Граф Симсич, който и след шестдесет годишна всекидневна практика не бе срещал толкова учудващ противник, подписа веднага чека. Така започна необикновената кариера на този син на лодкар.

След шест месеца Мирко усвои всички тайни на техниката в играта на шах; вярно е, че знанията му бяха изобщо твърде ограничени — това проличаваше веднага и хората в кръговете, които започна да посещава, му се надсмиваха много често. Защото Центович не успя нито веднаж да изиграе макар и само една партия при така наречената сляпа игра. Беше абсолютно неспособен да си представи дъската за

шах само във въображението си. Той трябваше да вижда пред себе си реални и осезаеми шестдесет и четирите бели и черни квадрати и тридесет и двете фигури на играта. Дори и когато стана прочут в целия свят, той продължаваше да носи със себе си малка, джебна шахматна дъска, за да може да си представи по-добре разположението на фигурите, ако трябваше да разреши някой мъчен проблем или да възстанови някое майсторско положение.

Този недостатък, за който самият той едва ли си даваше сметка, разкриваше достатъчно неговата липса на въображение и се коментираше живо в средата, която го заобикаляше, както би станало между музиканти, ако някой прочут виртуоз или диригент би се показал неспособен да дирижира, без да има пред себе си разтворената партитура.

Но тази особеност съвсем не забави учудващия напредък на Мирко. На седемнадесет години той бе събрал вече цяла дузина награди; на осемнадесет стана унгарски шампион, а на двадесет — световен шампион. И най-смелите играчи, които надминаваха безкрайно много Мирко по интелигентност, въображение, смелост, не можеха да устоят на неговата неумолима и студена логика. Те заставаха пред него като Наполеон пред тежкия Кутузов или като Анибал пред Фабиус Кунктатор, за когото Тит Ливий разказва, че на младини проявявал всички признаци на умствена недоразвитост.

До тогава прочутата галерия на майсторите на шаха бе включвала в себе си най-различни типове на учудваща интелигентност — философи, математици, хора с творчески дух. Сега между тях се яви една личност, съвършено чужда на света на духа и то под образа на един мълчалив и груб селяк, от когото и най-сръчните журналисти не можеха да измъкнат нито една дума за своите вестници.

За това пък те наваксваха богато загубеното, като разказваха за негова сметка цял куп анекдоти. Ако превъзходството на Центович беше неоспоримо пред шахматната дъска, щом като се отделише от нея той се превръщаше в смешна и почти комична личност, въпреки официалните си черни дрехи и богатите си връзки, украсени с перли. При все че ръцете му бяха грижливо подържани, а ноктите старателно полирани, той беше запазил маниерите и държането си на младия намусен селянин, който метеше някога стаите на свещеника.

С несръчност и безсрамен цинизъм, който забавляваше но и скандализираше колегите му, Центович гледаше само едно — да спечели колкото може повече пари с дарбата и реномето си. Сребролюбието му не се спираше пред никакво мошеничество. Пътуваше много, но спираше винаги в трето разредни хотели и приемаше да играе и в най-незначителните клубове, стига да му платят добре. Видяха го и върху една реклама за сапун. Без да се грижи за присмехулниците, които знаеха, че е неспособен да напише както трябва дори едно изречение, той продаде подписа си на един издател, който публикува някаква си „Философия на шаха“. В действителност тази книга бе написана от един галицийски студент и бе поръчана от този издател, който беше вещь в печеленето на пари.

Като всички твърдоглавци Центович не притежаваше никакъв усет за смешното. Откак беше станал световен шампион, той смяташе, че е най-важната личност между хората. Съзнанието за неговите победи над интелигентни, блестящи и видни хора, и преди всичко фактът, че печелеше повече от тях бяха превърнали вродената му скромност в студена самомнителност, която той показваше открито и грубо.

„И как би било възможно, един толкова бърз успех да не заеме такава празна глава като неговата?“ — заключи моят приятел, след като ми разказа за някои характерни прояви на детинското самодоволство на Центович. — „Как искате, един малък двадесет и една годишен банатски селянин да не бъде пиян от суетност, когато знае, че е достатъчно само да мести фигурите върху карираната дъска, за да спечели за една седмица повече пари отколкото могат да спечелят за една година всички жители на селото му, като се занимават със сечене на дърва и други уморителни работи? Не е ли много лесно да се смяташ за велик човек, щом като даже и не подозираш, че някога са съществували един Рембрандт, един Бетховен, Данте или Наполеон? Този селяк с дебело чело знае само едно: че от месеци насам не е губил нито една партия шах. И тъй като не подозира, че на този свят съществуват и други ценности, освен шаха и парите, той има всички основания да бъде очарован от себе си“.

Тези думи на моя приятел не можеха да не раздразнят любопитството ми. Хората, обвзети само от единствена идея са ме интересували винаги, тъй като колкото един дух е по-ограничен, толкова повече той се доближава до безкрайността. Онези, които водят привидно самотен живот, строят със свои собствени материали и по маниера на термитите цели светове със съвсем странен характер. Затова реших да наблюдавам от близо този странен екземпляр с едностранчиво интелектуално развитие и да използвам за тази цел дванадесетте дни на пътуване, които ни отделяха от Рио.

— Нямате много изгледи да постигнете целта си, — ме предупреди моят приятел. — Не познавам до сега човек, който да е успял да изтръгне от Центович каквото и да е психологическо осветление. Зад бездънната си глупост този селяк крие достатъчно хитрост, за да не се излага. А то е много лесно: избягва всякакви разговори, като се изключат онези със сънародниците от неговия вид, които среща из малките странноприемници, където се движи. Щом като подуши около себе си образован човек, той се скрива в черупката си. За това няма човек, който да може да се похвали, че е чул от него някаква глупост или че е имал възможност да измери обширността на неговото невежество.

Опитът щеше да потвърди тези думи. През първите дни на пътуването трябваше да призная, че е невъзможно да се приближиш до Центович, освен ако извършиш някоя груба нетактичност — нещо, което не беше нито в навиците, нито във вкусовете ми.

Той се разхождаше често по палубата, но имаше винаги замислен и свиреп вид. Държеше ръцете си кръстосани отзад на гърба в позата, в която една прочута картина представя Наполеон; освен това той имаше обичай да изчезва така внезапно и бързо, че човек трябваше да върви по стъпките му, ако искаше да му заговори. Не го виждахме нито в бара, нито в пушалнята, нито из салоните. Стюардът ми довери, че той прекарвал по-голямата част от времето си в своята кабина, тренирайки се пред една голяма шахматна дъска.

Три дни ми бяха достатъчни, за да се убедя, че неговата защитна тактика е по-силна от волята ми да се приближа до него; това ме ядоса. Никога до сега не бях имал случая да опозная лично някой шампион на шах и колкото повече се стараех да си го представя, толкова по-малко успявах. Как да си представя един мозък зает изключително и през

целия си живот само с едно малко пространство от шестдесет и четири бели и черни квадрати? Вярно е, че познавах от опит тайнствената привлекателност на тази „царска игра“, единствената между всички която се изплъзва от тиранията на случайността и дължи своята победа само на интелигентността или по-точно на една форма на интелигентността.

Но не я ли ограничаваме несправедливо, като я наричаме игра? Не е ли тя по-скоро наука или изкуство, или пък нещо средно между двете, както ковчегът на Мохамед, който виси между небето и земята? Произходът на тази игра се крие в нощта на миналите времена, но тя си остава винаги нова; ходовете ѝ са механични, но резултатите ѝ са винаги дело на въображението на играча; тя е тясно ограничена в определено географическо пространство, но комбинациите ѝ не познават никакви граници! Тя преследва постоянно развитие, а остава безплодна. Тя е мисъл, която не води до нещо, математика, която не постига нищо, изкуство, което не оставя подире си творби, архитектура без материал; и въпреки всичко това шахът е доказал, че е по-траен по свой начин, отколкото всички книги или всеки паметник. Тази единствена игра принадлежи на всички времена и народи. Никой не знае, кой бог я е подарил на земята, за да убива скуката, да изостря ума и стимулира душата. Къде започва и къде свършва тя? Всяко дете може да научи правилата ѝ и всеки невежа може да достигне до неподозирано майсторство, стига само да е получил този особен дар. Търпението и техниката се съединяват в нея, за да постигнат истинско проникване в същността на нещата и да правят открития, подобни на онези, постигнати и постигани от математиката, поезията и музиката.

Някога страстта към науката би могла може би да накара някой Гал да разсече мозъка на подобен шампион на шах, за да може да види, дали сивото му вещество не показва някакви особени гънки и дали в него няма нещо, което да го отличава от другите. Колко ли би го интересувал случаят с един човек, у когото особената дарба към играта на шах е придружена от пълен интелектуален мързел, подобна на тънка златна жилка в груба скала!

Наистина, аз съм съгласен по принцип, че подобна гениална и особена игра може да създаде истински матадори, но как да погледнем на съществуването на една интелигентност, ограничена в толкова тясно пространство, заета изцяло с това да мести напред и назад върху

черните и бели квадрати тридесет и две фигури и съзираща в това цялата слава на живота си! Как да си представим човек, който смята че върши същински подвиг, ако открие играта не с някоя пионка, а с коня и е доволен, ако може да си запази малко безсмъртие в ъгъла на някое ръководство за игра на шах. Как да си представим най-сетне един надарен с интелигентност човек, който да може в продължение на десет, двадесет, тридесет или четиридесет години да насочва цялата сила на мислите си към тази смешна цел: да постави на тясно един дървен цар в ъгъла на някаква дъсчица!

И ето че сега, когато подобен феномен, подобен странен гений или, ако предпочитате, подобен загадъчен и луд човек се намираще за първи път близо до мен, на същия параход и само шест кабинни подалеч, аз се виждах лишен от възможността да се приближа до него... аз, който бях проявявал винаги страстен интерес към всички прояви на духа. Залових се да измислям най-невъзможни стратегически похвати: дали да му поискам интервю за някакъв голям, въображаем вестник? Или пък да му предложа измислен турнир в Шотландия? Най-сетне аз си спомних, че през любовния сезон ловецът привлича дивеча, като наподобява зова му; сигурно вниманието на един играч на шах може да бъде привлечено най-лесно пак чрез игра на шах.

Искрено казано, никога не съм бил голям артист в тази област, тъй като играя само за удоволствие и сядам пред дъската за шах само за да развия ума си. Играя за да се развличам, и то в точния смисъл на тази дума. Освен това, в шаха, както и в любовта е необходим партньор, а аз не знаех, дали на борда се намират други любители, освен моята жена и аз. За да ги привлечем, ако наистина има такива, ние се настанихме в пушалнята, седнахме пред една дъска за шах и се престорихме, че играем. Не бяхме направили и шест хода, когато към нас се приближи първо един, после друг от пътниците, искайки ни позволение да погледат.

Най-сетне някой ме помоли да изиграя една партия с него. Беше шотландски инженер, който се наричаше Мак Конор и който, както ми казаха, натрупал голямо богатство, поставяйки петролни сонди в Калифорния. Низък и набит, с четвъртита долна челюст и солидни зъби, той дължеше румения цвят на лицето си на ясно изразен вкус към уиски. Необикновената ширина на плещите му се чувствуваше дори в играта му, тъй като господин Мак Конор, принадлежеше към

онази категория хора, които са успели в живота си и са така изпълнени сами със себе си, че смятат за лично унижение изгубването дори и на една безобидна партия шах. Свикнал да се налага брутално и разглезен от действителните си успехи, този масивен Selfmade man беше така проникнат от собственото си превъзходство, че гледаше на всяко противопоставяне като на нарушение на реда или дори като на оскърбление. Той изгуби твърде лошо първата партия и се залови да обяснява с неоспорим авторитет, че поражението му се дължало само на един момент на разсеяност. При третата партия той се дразнеше от шума в съседната стая; не губеше никога, без да иска реванш. Отначало това ожесточение ме забавляваше, после започнах да виждам в него само едно второстепенно обстоятелство, което не вредеше с нищо на моя проект.

На третия ден тактиката ми успя, но само наполовина. Дали Центович ни беше забелязал през прозореца, разхождайки се по палубата, или пък бе решил да удостои този ден пушалнята с присъствието си? Както и да е, видяхме го да прави несъзнателно няколко стъпки по посока към нас и да хвърля от значително разстояние поглед на познавач върху шахматната дъска, където се осмелявахме да практикуваме неговото изкуство. Мак Конор се готвеше да помести една пионка. Уви! Този единствен ход беше достатъчен, за да покаже на майстора, колко малко сме достойни за неговия царствен интерес. С движение, с което човек отблъсва без дори да прелисти някой лош детективски роман върху рафтовете на някаква книжарница, Центович се отстрани от масата ни и напусна пушалнята. „Претеглил е и е намерил, че тежи много малко“, си казах аз, малко смутен от този презрителен поглед. И давайки ход на лошото си настроение, аз казах на Мак Конор:

— Изглежда, че вашият ход не е възхитил майстора.

— Кой майстор!

Обясних му, че господинът, който току-що беше минал покрай нашата маса и беше хвърлил неодобрителен поглед върху играта ни, е Центович, световният шампион на шах.

— И така, — прибавих аз, — не ни остава нищо друго, освен да понесем този афронт и да се приспособим към презрението му, без да се тревожим. Всеки според чергата си!

Но тези непринудени думи имаха учудващо въздействие върху Мак Конор. Той се показа развълнуван и забрави започнатата партия. Суетността разпалваше кръвта му. Той заяви, че дори не е подозирал за присъствието на Центович на борда и че искал на всяка цена да играе с него. Никога не бил играл с подобен шампион, с изключение на един-единствен път, когато участвувал заедно с четиридесет други лица в една комбинирана игра, която била много увлекателна и която почти спечелил. Той ме запитва, дали познавам тази прочута личност. Тъй като му отговорих, че не го познавам, той реши, че бих могъл да го заговоря и го помоля да се присъедини към нас. Отказах под предлог, че доколкото знам Центович не е много наклонен да завързва нови познанства. Освен това, какъв интерес би представлявала една игра между един световен шампион и третостепенни играчи като нас?

Признавам, че не би трябвало да употребявам израза „третостепенни играчи“ пред един толкова суетен човек като Мак Конор. Той отметна глава, заяви сухо, че не вярва Центович да е способен да отхвърли учтивата покана на един джентлемен и каза, че щял да се заеме с тази работа. Щом му описах накратко личността на шампиона, той се втурна нетърпеливо да го търси по борда. Забелязах още веднаж, че нищо не бе в състояние да задържи собственика на подобни забележителни рамене, когато той си пъкне нещо в главата и зачаках с известно безпокойство. След десетина минути Мак Конор се върна. Не изглеждаше много по-спокоен.

— Е? — попитах аз.

— Имахте право, — ми отвърна той със смутен вид. — Този господин не е любезен. Представих му се, подчертах качествата си, а той дори не ми подаде ръка. Бях принуден да му обясня, колко щастливи бихме били всички, ако би приел да изиграе една партия срещу нас. Той остана неподвижен като кол и ми отговори, че съжالياва, но бил задължен по договор да не играе без хонорар през цялото си турне. За това се виждал принуден да поиска най-малко двеста и петдесет долара за партия.

Започнах да се смея.

— Не знаех, че местенето на пионките от един черен върху един бял квадрат е толкова доходна работа. Надявам се, че сте му отказали най-учтиво.

— Играта ще се състои утре след обяд в три часа в тази пушалня. Надявам се, че няма да му се дадем така лесно.

— Какво? Нима приехте тези условия? — извиках смаяно аз.

— Защо не? *C'est mon métier*. Ако ме боляха зъбите и на борда се намираще някой зъболекар, сигурно нямаше да поискам от него да извади безплатно болния ми зъб. Центович е напълно прав: истински способните хора знаят да печелят. Колкото за мен, смятам, че колкото един пазарлък е по-ясен, толкова е по-добър. Предпочитам да платя, отколкото да разчитам на благоволенieto на някой си Центович и накрая да бъда принуден да му благодаря. В края на краищата, случвало ми се е да изгубя в клуба си повече от двеста и петдесет долара за една вечер и то без да имам удоволствието да играя срещу световен шампион. За един третостепенен играч няма нищо срамно в това да бъде бит от един Центович!

Явно беше, че честолюбието на Мак Конор е било дълбоко ранено от безобидния израз „третостепенен играч“. Но тъй като той беше решил да поеме разноските по това скъпо удоволствие, нямаше никакво възражение срещу това начинание; най-сетне то щеше да ми позволи да видя отблизо странната личност която възбуждаше любопитството ми. Побързахме да осведомим за предстоящото събитие четирма или петима играчи на шах, които познавахме и за да бъдем колкото може по-спокойни на другия ден, ангажирахме всички маси, съседни с нашата.

На другия ден нашата малка група се събра в пълен състав и точно на определения час. Разбира се, мястото срещу това на майстора бе дадено на Мак Конор. Много нервен, шотландецът палеше пура след пура, гледайки непрекъснато часовника. Но нашият прочут шампион ни накара да чакаме цели десет минути, нещо, което не ме учуди след разказите на моя приятел. Най-сетне той се появи и то с обидна арогантност. Шампионът се отправи към масата със спокойна и уморена крачка. Без да се представи — „Вие знаете, кой съм, а пък мен съвсем не ме интересува, вие кои сте“, каточели казваше държането му — той се залови да нарежда играта с чисто професионална студенина. Тъй като една организирана комбинирана игра беше невъзможна поради недостатъчния брой на дъските за шах, той предложи да

играем всички заедно срещу него. След всеки ход той щеше да се оттегля в другия край на стаята, за да не смуцава нашите размишления. Веднага след като направим хода, ние щяхме да почукваме с лъжичка върху една стъклена чаша, за да го предупредим, тъй като не разполагахме със звънец. Ако нямахме нищо против, паузата между два хода щеше да бъде десет минути. Естествено, ние приехме всичките му предложения като съвсем срамежливи ученици. Съдбата даде черните фигури на Центович; в отговор на нашата увертюра той изигра първия си ход без дори да сяде и веднага след това се отдръпна в дъното на стаята, на мястото, което си беше избрал, за да чака. Залови се да прелиства небрежно някакво илюстрирано списание.

Подробното описание на тази партия шах не представлява особен интерес. След двадесет и четири хода всички ние бяхме бити. Какво чудно в това, че един световен шампион е победил така лесно половин дузина посредствени играчи! Онова, което ни беше неприятно беше по-скоро самодоволството, с което Центович подчертаваше пред нас своето превъзходство. Той хвърляше само бегъл поглед върху шахматната дъска, минаваше нехайно покрай нас и ни поглеждаше така, сякаш бяхме неподвижни дървени предмети или крастави кучета, на които човек подхвърля някой кокал, обръщайки им гръб. Ако той притежаваше малко деликатност, си казах аз, сигурно щеше да ни обърне внимание върху извършените от нас грешки или пък щеше да ни насърчи с някоя любезна дума. Но нищо подобно! Щом играта свърши, тази машина за игра на шах отвори уста и продума: — Мат! — После остана неподвижен и безмълвен, чакайки да види, дали ще пожелаем да продължим играта. Пред такива дебели кожи човек винаги е лишен от оръжие. Бях вече станал, давайки по този начин да се разбере, че смятам забавлението за завършено, когато чух за най-голямо мое неудоволствие, как Мак Конор казва близо до мен със съвсем прегракнал глас: — Реванш!

Предизвикателният му тон ме ужаси; в този момент Мак Конор приличаше по-скоро на боксьор, който се тъкми да нанесе груб удар върху един добре възпитан джентлемен. Дали това се дължеше на неприятния начин по който се беше отнесъл към нас Центович, или пък на неговата болна амбиция? Както и да е, Мак Конор изглеждаше напълно променен. Зачервен чак до корените на косите си, с

разширени ноздри и дишащ с мъка, той си хапеше устните. От устата до волевата му брадичка се спусна дълбока гънка. В очите му аз открих с безпокойство онзи пламък на дива страст, който се вижда обикновено у играчите на рулетка, когато дублират за шести или седми път върху боя, която губи. Предвиждах, че това необуздано честолюбие може да струва цялото му богатство и че той щеше да продължава да играе срещу Центович, докато спечели поне един път. И ако шампионът издържеше, Мак Конор щеше да се превърне в златна мина за него и той щеше да натрупа няколко хиляди долара, преди да сме достигнали Буенос Айрес. Центович остана безстрастен.

— Както искате, — отвърна той учтиво. — Нека сега господата вземат черните.

Втората партия завърши точно като първата, с тази разлика, че нашият кръг се беше увеличил с неколцина любопитни. Мак Конор гледаше втренчено шахматната дъска, сякаш искаше да хипнотизира фигурите и да ги накара да го отведат към победа. Чувствувах, че е готов да даде на драго сърце хиляда долара, за да има удоволствието да извика: „Мат!“ на своя галантен противник. Въпреки всичко, той вдъхваше и на нас част от своето ожесточение. Сега ние разисквахме с по-голяма страст отколкото първия път и постигнахме съгласие едва в последния момент, преди да дадем на Центович сигнала, с който го извиквахме на нашата маса. Бяхме достигнали до седемнадесетия ход, когато за наше голямо смайване, положението каточели се промени в наша полза, тъй като бяхме успели да придвижим една пионка чак до последния ред; трябваше ни само още един ход, за да си вземем обратно царицата. От друга страна, обаче, ние съвсем не бяхме спокойни пред този толкова очевиден шанс. Без да говорим, ние подозирахме, че Центович, който виждаше по-далеч от нас, щеше да ни сложи капан по друг начин. Колкото и да спорехме и разисквахме, не можахме да открием, какъв би могъл да бъде капанът.

Тъй като уговорената пауза беше към края си, решихме да рискуваме този ход. Мак Конор беше посегнал вече към пионката, когато някой улови бързо ръката му и му прошепна възбудено: — Не правете това, за Бога! — Без да иска, всеки от нас се обърна. Видяхме един около четиридесет и пет годишен мъж с тясно и кокалесто лице, когото бях срещал вече на борда и който ме беше поразил с необикновената си бледост. Навярно се беше приближил до нас, докато

бяхме напълно погълнати от задачата, която трябваше да разрешим. Чувствайки погледите ни спрени върху него, той додаде бързо: — Ако преместите пионката, противникът веднага ще ви атакува с офицера, а вие ще противопоставите коня. Но в това време той ще заплаши вашия топ и дори да му обявите шах с коня вие сте бити в девет или десет хода. Това е почти същото положение, в което се намираха Алейхин и Боголюбов на турнира в 1922 година. — Изненадан, Мак Конор остави на местото ѝ фигурата, която държеше в ръка и погледна смаян като всички нас към този човек, който изглеждаше паднал от небето като ангел спасител. За да може да предвиди, че след десет хода щеше да ни бъде обявен мат, този човек трябва да беше професионален играч, а може би дори конкурент на Центович, отиващ на същия турнир. Появата му както и внезапната му намеса в един толкова критичен момент приличаха едва ли не на някакво чудо. Мак Конор се съвзе пръв.

— Какво ме съветвате? — попита много развълнувано той.

— Не нападайте, а бягайте от противника. Най-напред отдалечете краля от опасната линия g8 — h7. Възможно е вашият противник да атакува от другия фланг, но вие ще парирате удара му с топа, с8 — с4; това ще ви струва два хода и отгоре на всичко една пионка. Тогава ще продължите борбата със свободна срещу свободна пионка, ще се защищавате добре и ще излезете на нула. Невъзможно е да се измъкнете по-добре от това положение.

Учудването ни ставаше все по-голямо. Точността и бързината на неговите пресмятания бяха изумителни; би могло да се помисли, че този човек чете всеки ход от някаква книга. Необикновеното щастие, което ни се усмихваше сега и щеше да ни позволи, благодарение на него, да излезем на нула срещу един световен шампион, приличаше на магия. С общо съгласие, ние се отдръпнахме, за да му дадем по-голяма възможност да разгледа шахматната дъска. Мак Конор повтори:

— Да преместим царя от g8 на h7?

— Разбира се трябва да се браните от противника.

Мак Конор го послуша, и ние почукахме по чашата. Центович се приближи спокойно и прецени положението само с бегъл поглед. После премести пионката от h2 на h4 откъм другия фланг на царя, точно както беше предвидил нашият непознат спасител, който прошепна бързо:

— Топът! Преместете топа от с8 на с4 за да го принудите да пази пионката си. Но и това няма да му помогне! Тогава ще го атакуваме с коня, без да се безпокоите за свободната пионка и ето че положението е възстановено. След това вече няма да е необходимо да се отбранявате!

Но ние не разбирахме, какво иска да ни каже, сякаш говореше китайски. Повлиян напълно, Мак Конор направи онова, което му заповядваха, без да мисли повече. Чашата звънна отново. За първи път Центович не игра веднага; сега той разгледа шахматната дъска с прикрито внимание. После направи точно онзи ход, който бе предвидил непознатият и се наклони да се отдалечи.

Сега стана нещо ново и неочаквано: Центович вдигна поглед и го плъзна по нас. Явно беше, че иска да знае, кой му оказва така неочаквано толкова енергична съпротива. От този момент насетне вълнението ни надхвърли всички граници. Ако до сега не бяхме имали никаква надежда, мисълта, че бихме могли да слоим студената арогантност на Центович разпалваше кръвта ни. Нашият нов приятел бе решил вече и следващия ход. Когато взех лъжичката за да почукам по чашата и извикам Центович, пръстите ми се разтрепераха. Сега ние се насладихме на нашия пръв триумф. Шампионът, който бе играл прав до сега, се поколеба за миг, после седна. Той се отпусна тежко и не без съжаление на стола си; както и да е, той престана да подчертава физически своето превъзходство над нас. Бяхме го поставили на един и същ план с нас, макар и само в пространството. Наведен над шахматната дъска, той размисля дълго; очите му почти не се виждаха, а усилието, което правеше беше толкова голямо, че той отвори уста, добивайки съвсем глупав вид. След няколко минути той направи своя ход и стана. Приятелят ни прошепна веднага: — Добре играно! Не се излъга. Но не го оставяйте да ви хване! Трябва да го накарате да избира, за да приеме нулева партия. Тогава нищо не би могло да го спаси.

Мак Конор се подчини. След това двамата противници превърнаха шахматната дъска в полесражение, от което ние, станали вече излишни, не разбирахме нищо. След шест или седем подобни хода Центович се замисли, после заяви: — Равна игра!

За известно време се възцари пълна тишина. Изведнаж в пушалнята започна да се чува шума на морските вълни, радиото от

салона ни изпрати някаква джазова музика, всяка стъпка на борда се отекваше ясно, чу се дори лекото шумолене на вятъра, който се промъкваше през разтворите на прозорците. С пресечен от бързината на събитията дъх ние бяхме истински изплашени от невероятността на това приключение. Как този непознат бе имал силата да спечели на половина една партия шах от един световен шампион? Мак Конор скочи бързо и изпусна едно радостно „ах“. Наблюдавах Центович. Изглежда, че при последните ходове той бе станал малко по-блед отколкото преди. Но той умееше да се владее. Все още изправен и безразличен, той попита с безстрастен глас, бутайки с ръка фигурите върху шахматната дъска:

— Желаят ли господата и третата партия?

Той задаваше въпроса по чисто обективен начин, като истински делови човек. Но тези думи не бяха насочени към Мак Конор, защото Центович хвърли остър поглед по посока на нашия спасител. Като кон, който познава, дали на гърба му седи добър ездач, Центович беше надушил истинския си противник от последните няколко хода. Без да искаме, ние бяхме последвали примера му и обърнали очи към чужденеца. Без да му остави време да размисли или дори да отговори, Мак Конор извика, преливащ от победоносна гордост:

— Естествено, но ще играете сам срещу него. Сам срещу Центович!

Тогава стана нещо странно. Останал до сега напълно погълнат от празната шахматна дъска той подскочи, щом почувствува, че всички погледи са втренчени в него. Призоваван с толкова ентузиазъм, той се смути.

— За нищо на света, господа! — заекна той. — Съвсем невъзможно... не би трябвало дори да става дума за мен... не съм виждал шахматна дъска от двадесет или двадесет и пет години... намесих се в играта ви без позволение. Сега виждам, колко е било неуместно от моя страна... Извинете дързостта ми. Уверявам ви, че няма да се повтори... И преди да се съвземем от изненадата си, той напусна стаята.

— Няма да му се размине така! — изръмжа Мак Конор, удряйки с юмрук по масата. — Не бил играл шах от двадесет и пет години! Съвсем изключено... Той комбинираше така умело всеки ход, сякаш познаваше изнапред тактиката на противника си. Никой не може да

играе така. Съвсем невъзможно, нали? — Казвайки тези думи, той се беше обърнал любезно към Центович. Но последният остана безстрастен.

— Не мога да отсъдя. Но трябва да се признае, че господинът има интересен маниер на игра; за това и му дадох отначало известен шанс да спечели. — Докато говореше, той се изправи и додаде нехайно: — Ако един или друг от господата желае утре партия шах, аз съм на разположение от три часа нататък.

Не можахме да прикрием леката си усмивка. Всички знаехме, че Центович съвсем не бе се показал снизходителен към нашия непознат спасител и че неговата забележка беше наивно извъртане, зад което искаше да прикрие поражението си. Желанието ни да унижим тази толкова самодоволна надутост се изостри още повече. Кротки и безобидни пътници до сега, ние бяхме обхванати от диво и войнствено настроение при мисълта, че Центович можеше да бъде лишен от лаврите си и то тук, на този кораб сред океана. Този рекорд би бил съобщен веднага по радиото на целия свят.

Към това се прибавяше и примамката на мистерията, в която бе обгърнат нашия герой, както и рязкото противоречие между неговата почти изключителна стеснителност и несмутимата арогантност на професионалиста. Къде беше този непознат? Дали случайността не беше ни помогнала да открием нов гений в играта на шах? Или пък той беше вече известен майстор, който криеше името си поради някакви неизвестни нам причини? Заловихме се да спорим най-оживено по тези въпроси, но и най-смелите предположения не бяха в състояние да помирят срамежливостта на непознатия и неговото учудващо признание с явната му опитност в играта на шах.

Върху една точка, обаче, бяхме напълно единодушни; искахме да накараме на всяка цена непознатия да изиграе една партия с Центович, и то още на другия ден. Мак Конор обеща да посрещне финансовите рискове на това начинание. Разпитвайки прислужника, ние научихме отгоре на всичко, че непознатият бил австриец. Като негов съотечественик, аз бях натоварен да му предам нашето предложение.

Намерих го много скоро на борда, гдето беше избягал. Беше се настанил в шезлонга си и четеше. Преди да го заговоря, аз го

разглеждах дълго. Ъгловатата му глава се облягаше малко уморено върху възглавниците, а учудващата бледност на неговото относително младо лице ме порази отново. Косите му бяха съвсем бели; не знам защо, но имах впечатлението, че този човек е остарял преждевременно. Щом се приближих до него, той се изправи любезно и се представи. Носеше името на едно старо и много почитано австрийско семейство. Спомням си, че то беше носено и от един приятел на Шуберт, както и от един от императорските лекари.

Когато му съобщих нашето желание, той се смути. Открих, че не е имал и най-малката представа, че играе срещу шампион, и то срещу най-прочутия на нашата епоха. Изглежда, че този факт му направи силно впечатление, защото той ме попита на няколко пъти, дали съм сигурен в онова, което твърдя и дали противникът му е наистина толкова прочут майстор. Това улесни задачата ми. Все пак аз чувствувах толкова голяма деликатност у него, щото реших да не споменавам материалните рискове, които Мак Конор бе поел върху себе си. След продължително колебание господин Б. заяви, че приема предложението. — Но, — додаде той, — кажете на онези господа, че не бива да възлагат много големи надежди върху мен. В действителност аз дори не знам, дали съм в състояние или не да изиграя до край една партия шах според всички правила. Повярвайте ми: когато казах, че не съм докосвал шахматна дъска от двадесет и пет години, от времето, когато бях ученик в гимназията, не го направих от излишна скромност. Дори и тогава аз бях само незначителен играч.

Думите му бяха казани с толкова простота, че не можех да се съмнявам в неговата лоялност. Все пак не можах да се сдържа да не дам израз на учудването си, загдето той бе могъл да си спомни така точно тактиките на двамата различни майстори, които беше цитирал; трябва да е проявявал голям интерес към шаха, поне теоретично. При тези думи на лицето на господин Б. се появи неговата странна, замислена усмивка.

— Дали съм проявявал интерес? Бог знае, до каква степен е вярно онова, което токущо казахте. Но всичко това стана при съвсем странни, дори неповторими обстоятелства. Тази история е твърде странна и би могла да послужи като илюстрация на прекрасната епоха, в която живеем. Ако имате търпение да ме послушате половин час...

Той ме покани с движение на ръката да седна на шезлонга, намиращ се край неговия. Приех на драго сърце. Бяхме сами. Господин Б. свали очилата си и започна:

— Токущо имахте любезността да ми кажете, че сте виенчанин и познавате името, което нося. Но сигурно дори не сте чували да се говори за адвокатската школа, ръководена отначало от баща ми, а после от самия мен. Защото ние не защитавахме блестящи каузи, за които се говори във вестниците и не търсехме да увеличим клиентелата си. В същност, ние не пледирахме в точния смисъл на тази дума. Задоволявахме се да бъдем юридически съветници и да управляваме имотите на големите манастири, с които баща ми имаше тесни връзки, тъй като бе на времето депутат от клерикалната партия.

Освен това — мога да ви го кажа, без да бъда недискретен, тъй като днес монархията е изживяла дните си — някои членове от кралското семейство ни бяха поверили управлението на богатствата си. Тези връзки с двореца и духовенството датираха вече от две години — един от чичовците ми беше лекар на императора, друг абат на Зайтенщетен. Трябваше само да поддържахме тези връзки. Тази дейност беше спокойна и така да се каже мълчалива. Бяхме я избрали така да се каже по традиция, и тя не изискваше от нас нищо друго, освен крайна дискретност и изпитана честност — две качества, които покойният ми баща притежаваше в най-висша степен. И наистина, той успя да запази на клиентите си голяма част от тяхното богатство, въпреки инфлацията и революцията.

Когато Хитлер взе властта в Германия и започна да ограбва Църквата и манастирите, ние направихме много постъпки, за да избегнем поне ограбването на движимите имущества на нашите клиенти отвъд границата. В този момент баща ми и аз познавахме по-добре тайната политика на Рим и на кралския дом отколкото всеки друг. Но дискретният характер на нашето бюро — на вратата ни нямаше дори фирма — както и предпазливостта, с която бяхме избягвали монархистичните кръгове, изглежда да ни предпазваха от всякакви нежелани разследвания. Факт е, че нито един властник в Австрия не подозираше, че тайната кореспонденция на императорския дом минаваше почти напълно през скромното бюро, което държехме на четвъртия етаж на една къща.

Но преди да вдигнат оръжието си срещу целия свят, национал-социалистите бяха организирали във всички съседни страни един колкото опасен, толкова добре трениран легион — този на огорчените и недоволните, който човек може да намери във всеки политически режим. Тези хора се вмъкваха във всяко бюро и във всяко предприятие и притежаваха специални шпионски постове дори в частните кабинети на Долфус и Шушниг. Уви, твърде късно научих, че те имали такъв човек и в нашето малко бюро. Вярно е, че този човек беше жалък чиновник, когото бяхме назначили по препоръка на един свещеник, за да придадем на бюрото си вид на съвсем обикновена канцелария. Не му поверявахме нищо друго, освен безобидни поръчки, както и да отговаря на телефона и да подрежда незначителни книжа. Не му беше позволено да отваря пощата. Пишех сам на машината всички ценни документи и давах тайните си съвети в самия манастир или при чичо си.

Благодарение на тези предпазителни мерки в нашето бюро нямаше нищо интересно за шпиониране. Потребна беше една нещастна случайност, за да може този амбициозен човек да долови, че не му се доверяват и че всичко се върши зад гърба му. Възможно е, някой непредпазлив пратеник да е споменал в мое отсъствие за „Негово Величество“, вместо да го нарече „барон Берн“, както беше уговорено, или пък подлецът е отварял писма, противно на получените нареждания. Както и да е, той бе натоварен от Мюнхен или Берлин да ме следи, преди още у мен да се появи и най-малкото подозрение. Едва много по-късно, когато бях вече арестуван, аз си спомних усърдието, с което бе работил в последно време при нас, както и настойчивостта, с която предлагаше да отнася писмата ми до пощата. Признавам, че проявих известна непредвидливост, но колцина от дипломатите и офицерите не са били измамвани от лукавството на тази клика?

Скоро се добрах до неоспоримо доказателство за вниманието, което ми посвещаваше от известно време германското Гестапо: същата вечер, когато Шушниг подаде оставката си и в самото навечерие на деня, в който Хитлер влезе във Виена, аз бях задържан от хора на S.S. За щастие, щом като чух за оставката на Шушниг, аз изгорих всички важни книжа и само една минута преди сатрапите да почукат на вратата ми бях изпратил на моя чичо в кош с пране и с помощта на моята стара и предана гувернантка всички необходими книжа, за

припознаването на титрите, които манастирът му и двама от ерцхерцозите притежаваха в чужбина.

Господин Б. прекъсна разказа си, за да запали пура. Живата светлина на пламъка заля устата му; левият ѝ ъгъл беше свит от нервен тик, който ме беше поразил още преди. Това движение беше бегло и едва забележимо, но то придаваше странно безпокоен израз на цялото му лице.

— Сигурно предполагате, че сега ще започна да ви говоря за един от онези концентрационни лагери, където бяха отведени хиляди австрийци, пожелали да останат верни на отечеството си, или пък че ще се заломя да ви описвам всички унижения и изтезания, които се понасяха там. Но с мен не стана нищо подобно. Бях поставен в друга категория. Поставиха ме не заедно с тези нещастници, върху които си откъщаваха бавно с помощта на физически и психически изтезания, а в онази по-малобройна група, от която национал социалистите се надяваха да измъкнат пари или важни сведения. Сама по себе си, моята скромна личност не представляваше никакъв интерес за Гестапо.

Навярно, обаче, бяха открили, че ние сме съветници и доверени лица на най-ожесточените противници на тяхната партия и онова, което се надяваха да изтръгнат от мен бяха ценни сведения. Сведения, които щяха да се превърнат в тежки обвинения срещу манастирите, за да се оправдае изземането на имотите им и с които щяха да си послужат срещу императорския дом и срещу всички верни монархисти. Предполагаха, и то не без основание, че богатствата, минали през нашите ръце не може да не са оставили видими следи в някой таен ъгъл. За това ме арестуваха още първия ден, за да ме накарат да проговоря с помощта на методи, чиито отлични резултати ми бяха известни.

Хората от тази категория не бяха изпращани в концентрационни лагери — тям бе отредена особена съдба. Сигурно си спомняте, че нито нашият канцлер, нито барон Ротшилд бяха затворени зад железни решетки. Направиха им особеното благоволение да ги настанят в хотел, дето всеки от тях имаше отделна стая. Това беше хотел Метропол, същият, дето Гестапо беше установил главната си квартира. И на мен бе указана същата чест, колкото и незначителна да беше личността ми.

Отделна стая в хотел — може ли човек да мечтае за по-хуманно третиране? Но повярвайте ми, че това се правеше само за да приложат върху нас една по-изтънчена, но не и по-човечна метода, при все че ни бяха настанили в добре отоплени хотелски стаи, вместо в препълнени и ледено студени бараки. Защото натискът, който искаха да упражнят върху нас, за да изтръгнат признанията ни беше от много по-изтънчено естество отколкото ударите с камшик и всички останали телесни мъчения. Подлагаха ни на най-умелото изолиране, което човек може да си представи. Не ни правеха нищо — само ни оставяха лице срещу лице с пълната самота — а знае се, че нищо не подтиска повече човешката душа. Държейки ни в херметически затворени за външния свят стаи и създавайки около нас истинско празно пространство, те прибегваха до един начин на упражняване натиск, който трябваше да отвори по-лесно устата ни, отколкото ударите и студът.

На пръв поглед, стаята, която ми дадох не криеше в себе си никакво неудобство. Тя притежаваше врата, легло, стол, леген и прозорец с решетка. Но тази врата оставаше заключена ден и нощ; забранено ми беше да имам книга, вестник, хартия или молив. А прозореца гледаше към стена. Около мен царуваше празно пространство, което ме поглъщаше изцяло. Бяха ми взели часовника, за да не мога да си давам сметка за времето, молива, за да не мога да пиша, ножчето, за да не би да си прережа вените. Отказаха ми дори лекото опиянение от цигарата. Не виждах никакво човешко лице, освен това на пазача, който имаше заповед да не отговаря на никакъв мой въпрос. Не чувах човешки глас.

Този денонощен режим, който лишаваше сетивата ми от всякаква храна, ме оставяше вечно сам — сам със себе си и с няколко бездушни предмета: масата, леглото, прозореца и легена. Живеех като водолаз в стъклен капак, спуснат в черния океан на вечното мълчание, но водолаз, който предчувства, че въжетото, което трябва да го изтегли на повърхността се е скъсало и никой не ще го извади от тези безмълвни глъбини. Нямах нито какво да правя, нито какво да виждам, нито какво да чувам. Около мене царуваше замайваща празнота, без измерения във времето или пространството. Ходех нагоре надолу из стаята, а мислите ми се движеха насам-натам из главата ми, следвайки същото движение.

Но колкото и да изглеждат лишени от материя, и мислите имат нужда от опорна точка, без която започват да се въртят в лудешки кръг около себе си. И те не понасят празнотата. Чакаш нещо от сутрин до вечер, но то не идва. Чакаш отново. Нищо не се случва. Чакаш, чакаш, а мислите ти продължават да се въртят из главата ти до тогава, докато почувствуващ болки в слепите очи. Все още не става нищо. Все още си сам. Сам...

Всичко това продължи петнадесет дни, през които аз живях извън времето, извън света. Би могла да избухне война, без да узная. За мен светът се състоеше само от маса, стол, врата, леген, прозорец с решетка и четири стени, върху които гледах втрещено все същия тапет. Толкова дълго го гледах, че всяка линия от рисунъка му се е вдълбала в мозъка ми.

Най-сетне разпитите започнаха. Викаха ни внезапно, без да знаем добре, дали е ден или нощ. Превеждаха ни през някакви коридори, без да знаем къде ни водят. След това се чакаше някъде, после се намирахме съвсем неочаквано пред някаква маса, около която бяха насядали мъже в униформа. На масата се намираше връзка книжа, някакво досие, чието съдържание не се знаеше. Пристъпвах веднага към задаване на въпроси, открити и лукави, такива, които крият в себе си и друг смисъл или пък имат за цел да ви хванат в капана. Докато отговаряте, враждебни и чужди ръце ровеха из книжа, за които не знаехме какво съдържат, а някакво изпълнено с омраза перо нахвърляше протокол, без да знаете, какво пише.

Но най-неприятното за мен в тези разпити беше това, че не можех да отгатна, дали благодарение на шпионажа си, Гестапо знаеше действителното състояние на моите работи, или пък искаше да го научи от мен. Както вече ви казах, бях изпратил на чичо си в последната минута и с помощта на моята гувернантка, най-излагащите ни от книгата. Но дали добрата жена ги беше предала? И до каква степен ме беше издал моя чиновник? Какво са могли да доловят от писмата ми и дали не бяха вече изтръгнали нещо от някой беден свещеник, сърчно разпитван в някой от манастирите, които представлявахме? Разпитвах ме непрекъснато. Какви титри съм закупил за този и онзи манастир? С коя банка поддържам връзки? Познавам ли еди кой си? Получавам ли писма от Швейцария и Щеенкерцел? И тъй като не можех да си създам една ясна представа

за онова, което вече знаеха, всеки от моите отговори влечеше подире си смазваща отговорност. Ако кажех нещо, което още не знаеха, може би изпращах някого на смърт; ако мълчех прекалено много, вредех на себе си.

Но разпитът не беше най-лошото. По-лошо беше връщането към нищото, в същата стая, пред същата маса, същото легло, същия леген, същия тапет на стената. Щом се намерех сам с мислите си, аз се залавях да възстановявам разпита, да мисля за това, как бих могъл да отговоря по-добре и какво щях да кажа следващия път, за да отстраня известни съмнения, които бях породил с някоя непредпазлива дума. Изследвах и контролирах всяка от слабите си точки, припомнях си всеки въпрос на всеки отговор, опитвах се да преценя, какъв процес би могъл да бъде възбуден срещу мене, знаейки изнапред, че не ще успея.

Но щом тези мисли се породеха веднаж, те започваха да кръжат в главата ми, свързвайки се във все нови комбинации и преследващи ме дори на сън. Така, щом разпитът биваше завършен, духът ми започваше своите безкрайни мъчения, и то с по-голяма жестокост отколкото съдиите, които преставаха да ме мъчат само след един час, докато стаята и самотата ми ме подлагаха на безкрайно изтезание. Не виждах около себе си нищо друго, освен леглото, масата, стола, прозореца и тапета на стената. Никакво развлечение, никаква книга, никакъв вестник, никое друго лице, освен моето, никакъв молив, който щеше да ми позволи да си нахвърлям бележки, нито една клечка кибрит, за да я повъртя из ръцете си. Нищо... Да, нужна беше дяволската гениалност, за да се убие човешката душа така, както го вършеше тази хотелска стая. Във всеки концентрационен лагер аз бих могъл да чукам камъни, докато ръцете ми се разкърват, а краката ми замръзват в мокрите обувки. Във всеки концентрационен лагер аз щях да бъда затворен в студ и мръсотия заедно с други хора. Щях да виждам поне лица, да гледам полето, някое дърво, някоя звезда, най-сетне нещо, което се променя, вместо тази неподвижна стая, така жестоко неизменна в еднообразието си. Тук нямаше нищо, което да може да ме отвлече поне за миг от моите мисли, от лудешките построения на въображението ми, от болезнените ми пресмятания. А тъкмо това искаха моите палачи — да ме накарат да полудея от мисли, докато най-сетне те ме задушат и ме накарат така да се каже, да ги избълвам... Да призная всичко, излагайки приятелите си и давайки

исканите сведения. Чувствувах, че нервите ми започват малко по малко да се късат под този жесток натиск и напругах всичките си сили, за да намеря някакво развлечение.

Тъй като нямах никакво занимание, аз се залових да повтарям добре или зле всичко, което бях научил някога наизуст — народни песни, детински стихчета, откъси от Омир, заучавани в гимназията, параграфи от гражданското право. След това се опитах да смятам, да събирам и изваждам какви ли не числа. Но паметта ми не задържаше нищо. Не можех да се съсредоточа. Една и съща мисъл не ме оставяше на мира: Какво знаят? Какво им казах вчера? Какво ще им кажа утре?

Цели четири месеца аз живях при тези неописуеми условия. Четири месеца — лесно се пише и лесно се казва. Достатъчна е една четвърт от секундата, за да се разчленят тези няколко срички: четири месеца. Няколко букви са достатъчни, за да ги отбележим на хартията. Но как да обрисувам и как да изразя онова, което представляваше за мен този живот извън пространството и времето? Никой не знае, как ви разяжда и съсипва тази неизменна празнота, по какъв начин действа върху вас постоянната гледка на тази маса, това легло, тази стена, мълчанието, към което ви принуждават, пазачът, който е все същият и поставя храната на затворника пред него, без дори да го погледне. В празнотата около самотника кръжат все същите мисли, докато го накарат да полудее.

По някои дребни и обезпокоителни признаци аз разбрах, че мозъкът ми не е в ред. В началото главата ми оставаше бистра пред съдиите, отговарях и размислях спокойно; преценявах отлично, какво трябва да кажа и какво не. Сега аз не можех да произнеса дори и едно изречение без да се запъна защото докато говорех, не можех да откъсна поглед от перото, което тичаше по хартията така, сякаш гонеше собствените ми думи. Чувствувах, че силите ми намаляват и че ще дойде момент, в който щях да кажа всичко, което знаех и нещо повече дори, само за да се спася. Не намерех ли поне минута почивка, щях да предам една дузина хора и да изложа тайните им.

Една вечер аз стигнах до там. Едва пазачът ми беше донесъл храната, когато аз изкрещях прегракнал: — Заведете ме пред съдиите! Ще кажа всичко! Ще кажа, къде са парите, къде са книгата! Ще кажа всичко, всичко... — За щастие, пазачът се беше доближил до вратата и не ме чу. А можеби просто не е искал да чуе. Бях стигнал вече до там,

когато стана едно неочаквано събитие, носейки ми спасение поне за известно време. Беше мрачен и намръщен ден в края на юли. Спомням си много добре тази подробност, защото дъждът чукаше по стъклата на коридора, през който ме водеха при съдиите. Скоро ме отведоха на разпит. Оставиха ме да чакам в преддверието. Преди да се явим пред съдиите, трябваше винаги да чакаме — и това спадаше към методата. Най-напред късаха нервите на затворения с това, че го отвеждаха внезапно и посред нощ; след като той се съвземеше малко и се мъчеше да събере силите си за предстоящия разпит, оставяха го да чака един, два, три часа. Беше четвъртък, 27 юли. Спомням си точно датата, защото на стената имаше календар, и докато краката ми трепереха от умора — разбира се, не ни беше позволено да сядаме — аз поглъщах с очи в жаждата си за четене тази цифра и тази дума, която се открояваше на стената: 27 юли.

След това зачаках отново и се залових пак да гледам вратата, да се питам кога ще се отвори, да размислям, какво биха могли да ме питат този път, знаейки много добре, че сигурно няма да ми зададат въпросите, които очаквах. Въпреки страха, въпреки умората от чакането, аз все пак изпитвах известно облекчение, че се намирам в друга стая — малко по-голяма, осветявана от два прозореца, без легло и леген и без онази пукнатина в стената, която бях разглеждал хиляди пъти в моята стая. Полировката беше друга, столът също; от дясната страна на вратата се виждаше един скрин, пълен с книжа, както и закачалка, на която висеха три или четири мокри шинела — шинелите на моите палачи.

Така аз имах пред погледа си нови предмети, и очите ми ги поглъщаха жадно. Разгледах всяка гънка на тези шинели и забелязах, например, една дъждовна капка върху измокрената яка. С вълнение, което сигурно ще ви се стори смешно, аз чаках да видя, дали тази капка ще се плъзне по гънката на дрехата, или ще се задържи още известно време. Да, в продължение на няколко минути аз се вирах в нея с притаен дъх, сякаш животът ми зависеше от нея. И когато тя най-сетне падна, аз се залових да броя копчетата на всеки шинел, осем на първия, осем на втория и десет на третия. Очите ми поглъщаха всички незначителни подробности, поглъщаха ги със страст, която не мога да изразя с думи.

Изведнаж те се спряха на нещо друго, нещо, което подуваше джеба на един от шинелите. Доближих се и ми се стори, че разпознавам под плата правоъгълната форма на някаква книга. Книга! Коленете ми се разтрепераха: книга! От четири месеца насам аз не бях държал книга в ръцете си, и само представата за нея ме хвърли в страшно вълнение. Книга, в която щях да видя наредени една до друга думи, линии, страници, листа, които бих могъл да обръщам! Книга, в която можех да намеря други нови мисли, които щяха да ме отклонят от моите собствени, които можех да задържа в главата си. Каква вълнуваща и същевременно успокояваща находка! Погледът ми се беше втренчил като хипнотизиран в този подут джеб, дето се очертаваше книгата. Очите ми горяха така, сякаш искаха да пробият дупка в този шинел. Не издържах и се приближих още повече. При самата мисъл за докосване до книгата, макар и през плата, пръстите ми пламнаха чак до ноктите. Почти без да съзнавам, аз се приближих още повече.

За щастие, пазачът не обръщаше никакво внимание на моето поведение. Можеби смяташе, че е съвсем естествено, един човек да пожелае да се пооблегне на стената, след като е стоял прав цели два часа. Най-сетне стигнах до шинела и кръстосах ръце на гърба си, за да мога да го докосна по-незабележимо. Опипах плата и почувствувах, че предметът е наистина правоъгълен, мек и леко шумолящ — книга! Беше наистина книга. Една мисъл проряза като светкавица мозъка ми: опитай се да я откраднеш! Може би ще успееш, ще я скриеш в стаята си и ще можеш да четеш, да четеш... да четеш отново! Едва минала през ума ми, тази мисъл се разля в мен като силна отрова, ушите ми започнаха да шумят, сърцето ми заби лудо, замръзналите ми ръце отказаха да ми се подчиняват.

Но след като първото ми вълнение премина, аз се облегнах плътно до шинела и гледайки втренчено пазача, започнах да измъквам книгата от джеба. Хоп! В следния миг улових внимателно и задържах в ръката си една твърде малка книжка. Едва сега аз се уплаших от онова, което бях извършил. Но не можех да се върна назад. Къде да я скрия сега? Държейки я все още зад гърба си, аз я плъзнах внимателно под колана на панталона си и я спуснах по бедрото си така, че да мога да я задържа с ръка, ако застана мирно като войник. Сега трябваше да поставя на изпитание измислената хитрост. Острих се от закачалката

и направих една, две, три крачки. Всичко беше в ред. Щях да успея да я задържа, ако оставя ръката си прилепена до шева на панталона.

Сега дойде и разпитът. Този път се изискваше по-голямо напрежение от моя страна, тъй като цялото ми внимание беше съсредоточено върху книгата и върху начина, по който трябваше да я прикрепям. За щастие този ден разпитът беше кратък, и аз отнесох книгата здрава и читава в стаята си. Ще ви спестя подробностите, но по едно време тя се плъзна твърде опасно към вътрешността на панталона ми, точно когато вървах по коридора. Трябваше да симулирам силен пристъп на кашлица, за да се превия на две и да я бутна нагоре към колана. Но какъв забравим миг, когато се намерих най-сетне сам в моя ад, сам но и в такава желана компания.

Сигурно мислите, че съм измъкнал веднага книгата от скривалището ѝ и съм се заловил да я разглеждам и чета. Нищо подобно. Искях да предвкуся най-напред цялата радост, която ми доставяше самото присъствие на тази книга и забавях момента за да мога да изпитам по-дълго рядкото удоволствие да мечтая за онова, което съдържаеше. Искях преди всичко да бъде печатана много дребно, с колкото може повече текст и на много тънки листа, за да имам повече за четене. Надявах се също, че ще бъде нещо сложно, което ще изисква голямо умствено напрежение. Нещо, което бих могъл да науча на изуст — стихове, и ако е възможно, от Омир или Гьоте. Най-сетне не можах да устоя на желанието и любопитството си. Изтегнат на леглото така, че ако пазачът влезе внезапно да не ме види веднага, измъкнах разтреперан книгата от колана си.

При първия поглед аз бях ядосан и горчиво разочарован: тази книга, която бях добил с цената на най-големи опасности, тази книга, която бе събудила у мен толкова пламенни надежди беше само едно ръководство за игра на шах — сборник от сто и петдесет партии, играни от прочути майстори. Ако не бях затворен и заключен, сигурно щях да хвърля в гнева си книгата през прозореца, защото кажете ми, за Бога, какво можех да извлека от това ръководство? Като повечето си другари и аз бях опитвал като ученик в гимназията да местя нагоре надолу пионките върху шахматната дъска, но само тогава, когато скучаех. Какво да правя с това чисто теоретично произведение? Не

можеш да играеш шах без партньор, а още по-малко без дъска и без фигури.

Прелистих книжката в най-лошо настроение, но все пак с надежда, че бих могъл да намеря нещо за четене, било предговор било упътвания. Но тя съдържаеше само диаграмите на прочути партии с поставени отгоре и отдолу цифри, които ми се сториха неразбираеми отначало: a_2 — a_3 , Kf_1 — g_3 и т.н. Струваше ми се, че това е нещо като алгебра, за която ми липсва ключ.

Постепенно аз разбрах, че буквите a , b , c означават хоризонталните, а цифрите от 1 до 9 напречните линии. Стана ми ясно, че с тяхна помощ може да се възстанови развитието на всяка партия. И така, тези чисто графически означения представляваха нещо като език. Казах си, че може би ще мога да си измисля нещо като шахматна дъска и да се опитам да играя. За щастие, забелязах, че чаршафът на леглото ми е на квадрати. Грижливо сгънат, той можеше да представи шахматна дъска с шестдесет и четири квадрата. И така, скрих книгата под дюшека, след като откъснах първата страница. След това сипах малко вода върху кората на всекидневната си дажба хляб и моделирах фигури: цар, царица, офицер и всички останали. Те бяха много недодялани, но въпреки това успях да възстановя върху квадратите на чаршафа положението от ръководството.

Но когато се опитах да изиграя цяла партия, няхах никакъв успех, тъй като фигурите ми от кората на хляба не се различаваха твърде една от друга, а за да представя черни квадрати, бях посипал малко прах. Трябваше да започвам три, четири, десет пъти все същата партия. Но кой на този свят разполагаше с повече свободно време от мен в моето робство, гдето ме държеше бездействието? Кой можеше да бъде по-усърден и по-търпелив?

След шест дни аз играех вече правилно първата посочена в книгата партия. След осем дни не се нуждаех вече от фигури от кора на хляб, за да си представям съответните положения на противника. След още осем дни чаршафът стана излишен. Знаците a_1 , a_2 , c_7 , c_8 които ми се бяха видели толкова отвлечени в началото, сега се превръщаха автоматично във видими образи. Картината беше пълна: дъската и фигурите се прожектираха в моя ум, а формулите от книгата диктуваха всяко положение. Приличах на опитен музикант, за когото е достатъчно да хвърли само един поглед върху партитурата, за да чуе

веднага темите и хармонията, които тя крие в себе си. Потребни ми бяха още петнадесет дни, за да бъда в състояние да играя всички партии, изложени в ръководството. Едва тогава аз разбрах, какво неоченимо богатство ми беше донесла тази смела кражба. Защото сега аз можех да върша нещо, макар и безплатно, но все пак нещо, което щеше да смъкне от душата ми робството на безделието. В тези сто и петдесет партии аз притежавах вълшебна армия срещу задушавачното еднообразие на пространството и времето.

За да запазя чара на новото си занимание, аз разпределих методично времето си: две партии сутрин, две следобед и подробна ревизия на четирите вечер. Така времето ми беше запълнено, аз бях достатъчно зает, тъй като играта на шах притежава странната дарба не само да не изморява ума, а да засилва неговата гъвкавост и подвижност. То се дължи на това, че докато играе, човек съсредоточава всичката си интелектуална енергия в съвсем тясно пространство, дори и когато проблемите са твърде трудни за разбиране. Отначало аз бях следвал чисто механично упътванията на книгата, но малко по малко играта започна да ме увлича. Научил тънкостите, малките хитрости на атаката и отбраната, разбрах техниката на комбинацията и съпротивата. Скоро бях в състояние да разпозная маниера, характерен за всеки от прочутите играчи, и то така сигурно, както човек разпознава един поет само по няколко стиха от творбите му. Онова, което беше отначало само начин за убиване на времето, се превърна в истинско забавление, а фигурите на прочутите майстори на шаха Алйехин, Ласкер, Боголюбов и Тартаковер идваха любезно да запълнят самотността ми.

Така разнообразието оживи моята безмълвна стая, а редовността на тези упражнения върна сигурността на моите интелектуални способности. Тази твърде точна дисциплина на духа ми даде дори нова острота, чиито прояви ощастливиха най-напред онези, които ме разпитваха. Без да знам, бях подобрил върху шахматната дъска собствената си защита срещу хитрините и лукавите примамки. От сега нататък аз не претърпях нито едно поражение пред съдиите си. Струва ми се дори, че те започнаха да ме гледат с известно уважение. Може би те се питаха помежду си, откъде намирам силата да противостоя така твърдо, докато всички останали омекваха. Това щастливо време, през което повтарях систематически сто и петдесет партии на

ръководството продължи около три месеца. Тогава достигнах до мъртва точка и се намерих отново лице с лице срещу нищото. Една играна тридесет или четиридесет пъти партия не притежава вече привлекателността на новото, нейните добродетели са изхабени. Какъв смисъл имаше да повтарям, когато знаех наизуст всеки ход? Първият водеше автоматически подире си всички останали. Нямахме никакви изненади, никакви проблеми.

За да си създам отново развлечението, от което вече не можех да се лиша, ми беше необходимо второ ръководство. Тъй като не можех и да помисля за такова, оставаше ми само един изход: да измисля сам партии и да се опитам да играя сам със себе си или по-скоро срещу себе си. Не знам дали сте се замисляли върху душевното състояние, в което ви хвърля този цар на всички игри. Случайността няма никакъв дял тук, привлекателността на играта се крие само в това, че два мозъка се възправят един срещу друг, всеки със собствената си тактика. Интересът на тези интелектуални сражения идва от това, че черните не знаят по какъв начин ще маневрират белите и търсят постоянно да доловят намеренията им, за да ги предотвратят; белите от своя страна се мъчат да прозрат в тайните намерения на черните и да ги парират.

Но когато и двата лагера са застъпени от едно и също лице, положението става противоречиво. Как може един ум да знае целта, която си поставя с белите, а да не знае в същото време плановете, които преследва с черните? Подобно раздвоение на мисълта предполага и пълно раздвоение на съзнанието, то изисква чудноватата способност да можеш да изолираш по своя воля известни функции на мозъка си, сякаш се касае за механичен апарат. Да играеш шах само със себе си, това значи да се опитваш да стъпваш върху собствената си сянка.

Е добре! Отчаянието ме направи пленник на тази абсурдност в продължение на цели седмици. Положението, в което се намирах ме принуждаваше да се опитам да постигна това раздвоение на духа на едно бяло и едно черно „аз“, ако не исках да бъда смазан от жестоката празнота, която ме притискаше от всички страни.

Господин Б. се изправи на шезлонга и притвори за миг очи. Човек би казал че прогонва с мъка някакъв неприятен спомен. В ъгъла

на устата му се появи отново онзи тик, който ме беше поразил. После той се свързе отново и продължи:

— Предполагам, че до тук разказът ми е бил напълно ясен. За съжаление не знам, дали и продължението му ще бъде такова. Новото ми занимание изискваше от мене такова напрежение на ума, че правеше невъзможен всеки самоконтрол. Може би бих имал известни макар и малки изгледи да се измъкна от това положение, ако се намирах пред истинска шахматна дъска, която би ми позволила да проектирам нещата в пространството. Изправен пред истинска дъска и фигури, които могат да се местят, човек би могъл да предаде известен ритъм на размишленията си, да се мести физически от една страна на масата на другата страна и да разглежда положението ту от гледна точка на белите, ту от тази на черните. Но принуден да водя сражения само със себе си или, ако предпочитате, сам против себе си, аз трябваше да се боря срещу едно „аз“, което прожектирах във въображаемо пространство. Необходимо беше да си представям ясно последователните положения на фигурите, възможностите на всеки от партньорите, и колкото и да е абсурдно — да виждам ясно в ума си осем, десет или дванадесет различни положения, за да пресметна изнапред пет или шест хода за всеки от противниците, застъпван само от мене.

Мозъкът ми се беше разделил, ако мога да се изразя така, на бял и черен, за да може да води тази игра в абстрактното пространство, да комбинира ходовете и да провежда стратегическата тактика на двете страни. Най-опасното в цялата тази история не беше разделянето на моята мисъл вътре в самия мен, а фактът, че всичко се извършваше само във въображението ми. По този начин аз рискувах да изгубя опора и да се подхлъзна в пропастта. Преди това, когато си представях прочутите партии от ръководството, аз нахвърлях само едно копие и упражнението не изискваше никакво друго усилие освен онова, с което човек си припомня някой стих или параграф от закона. Тази дейност беше ограничена и действителна — истинска умствена гимнастика.

Две партии сутрин, две подиробед... всичко това не ми причиняваше особено възмущение. Играта беше станала мое нормално занимание и ако се поколебаех при някой ход, потърсвах подкрепата на ръководството. Ако тази дейност ми беше подействувала целебно, то беше само за това, че самият аз не участвах в играта. Беше ми

безразлично, дали победата ще бъде изтръгната от белите, или от черните — това беше работа на Алейхин или Боголюбов, които имаха честта да бъдат шампиони. Удоволствието, което изпитвах беше това на зрителя, на познавача, който преценява перипетиите на борбата и нейната красота. От момента, в който се опитах да играя сам срещу себе си, аз изпаднах несъзнателно в тежко положение. Черните, представяни от мен, съперничеха на белите, също представяни от мен, и всяка партия искаше да спечели. Мисълта, как ще постъпя с черните ме хвърляше в същинска треска, докато играех с белите. Единият от двамата противници, които живеяха в мен се радваше, но и дразнеше, когато другият правеше някоя грешка.

Всичко това изглежда лишено от всякакъв смисъл и би било наистина така, ако се касаеше за нормален човек, живеещ при нормални условия. Колко е странна историята на една шизофрения, предизвикана по този начин! Какво чудновато раздвоение на личността! Но не забравяйте, че аз бях изтръгнат на сила от обичайната си среда, че бях невинен пленник, измъчван човек, намиращ се от месеци в самота, у когото гневът се е натрупал до безкрайност, без той да може да го излее върху нещо. Тъй като няхах никакво друго развлечение, освен тази абсурдна игра срещу самия мен, гневът и жаждата ми за мъст намираха в нея най-бурен израз. У мен живееше един човек, който искаше да защити правото си, но можеше да го направи само като се нахвърля върху другото ми „аз“, за това тези партии шах ме хвърляха в чисто манияческо възбуждение. В началото аз все още можех да играя спокойно и да си позволявам паузи между игрите, за да си почивам. Но много скоро възбудените ми нерви започнаха да не ми дават мира. Едва бях играл с белите, когато черните се възправяха заплашително срещу мен. Едва една партия беше свършена, когато едната половина от моята личност започваше да построява друга, тъй като криех в себе си един победен, искащ реванш.

Не бих могъл да кажа дори и приблизително, колко подобни партии съм изиграл в ненаситното си увлечение — може би хиляда, а може би и повече. Бях обхванат от бяс и не можех да си помогна: по цял ден в главата ми се въртяха само термини от играта, а пред очите ми се мяркаха пионки, офицери, топове и царе. Цялото ми същество и цялата ми чувствителност се бяха съсредоточили върху квадратите на една въображаема шахматна дъска. Радостта, която бях изпитвал с

играта, се превърна в страстно увлечение, увлечението в принуда, в мания, във френетична лудост, която ме владееше ден и нощ. Не мислех вече за нищо друго освен за шах, проблеми в шаха, разместване на фигури... Събуждайки се с изпотено чело, аз забелязвах много често, че бях продължил да играя и на сън. Ако в сънищата ми се появеха човешки фигури, те се движеха по маниера на топа, коня или офицера.

По време на разпит мислите ми бяха объркани. Имах впечатлението, че съм се изразявал твърде странно, тъй като напоследък съдиите си разменяха учудени погледи. Всъщност, докато те ме разпитваха и дадеха анкетата си, аз имах само едно горещо желание, очаквайки нетърпеливо момента, в който щях да бъда отведен отново в стаята си, за да започна отново моята игра... игра на луд човек. Още една партия, само още една... Всяко прекъсване ме дразнеше, дори и онзи четвърт час, през който пазача метеше стаята ми или онези десет минути, когато ми донасяше да ям. Изпитвах само ужасна жажда, дължима навярно на трескавата игра и напрегнатите размишления. Изпивах на един дъх каната с вода и молах пазача да ми донесе нова, но миг след това устата ми беше пак така суха.

В края на краищата възбуждението ми достигна до там, че не можех да остана седнал дори и една минута. Играех по цял ден, движейки се нагоре надолу из стаята, все по-нервно и по-бързо, колкото по-близо идваше краят на играта. Желанието да спечеля, да победя, да победя сам себе си се превръщаше в лудост; треперех от нетърпение, когато единият от двамата противници, които представлявах, се показваше твърде бавен. Те се дразнеха един друг и колкото и да ви се вижда смешно, аз се карах сам на себе си: „Хайде по-бързо!“ — щом като отговорът ми се стореше недостатъчно бърз.

Днес, разбира се, знам много добре, че това душевно състояние беше патологично. Мога да го нарека само „отравяне с игра на шах“, което не се среща в медицинския речник. В края на краищата тази мания отрови и тялото и душата ми. Отслабнах, сънят ми стана неспокоен и прекъснат. При събуждане клепките ми бяха тежки като олово; отварях ги с мъка. Станах толкова слаб и ръцете ми трепереха така много, че можех да поднеса чашата с вода до устните си само с цената на големи усилия. Но щом започнех играта, аз бях като наелектризиран от някаква дива сила. Ходех нагоре надолу из стаята,

свивах юмруци и чувах от време на време като през някаква червеникава мъгла собствения си глас който викаше злобно и прегракнало: „Шах“, или пък: „Мат!“

Не мога да ви кажа колко време продължи тази криза. Знам само, че една прекрасна утрин аз се събудих другояче, не както винаги. Сякаш тялото ми се беше освободило от самия мен и се обтягаше приятно и мързеливо в леглото. Някаква безкрайна умора, каквато не бях изпитвал от месеци, притискаше клепките ми и ми вдъхваше такова чувство на благоразположение, че не се решавах да отворя очи. Останах в същото положение в продължение на няколко минути, наслаждавайки се със сладострастна нега на умората на тялото си и на приятната топлина на леглото. Изведнаж ми се стори, че чувам гласове зад себе си, човешки гласове, топли и живи, които произнасяха спокойни думи. Едва ли можете да си представите каква радост беше това за мен — за мен, който не бях чувал от месеци нищо друго, освен грубите и изпълнени с омраза думи на моите съдии. „Сънуваш!“ си казах аз „Сънуваш! Само недей отваря очи! Продължи съня си, за да не виждаш тази проклета стая, стола, легена, масата и вечния рисунък на тапета. Сънуваш и продължавай да сънуваш!“

Но любопитството надделя. Бавно и предпазливо аз отворих очи. О чудо! Намирах се в друга стая, по-голяма от онази в хотела. Светлината влизаше свободно през лишените от решетки прозорци. Виждах дървета, зелени дървета, раздвижвани от вятъра, вместо моята мрачна стена. Мебелите в стаята бяха бели и лъскави, бяла беше и завивката ми — да, наистина, наистина, намирах се в друго легло, което не ми беше познато. Не беше сън... Човешките гласове говореха тихо над мене. Навярно откритието ми ме беше развълнувало особено много тъй като към мен се приближаваха някакви стъпки. Появи се жена... Жена с лека походка и бяла касинка, милосердна сестра. Потреперах от възторг: не бях виждал жена от една година насам. Сигурно съм гледал с възхитени и пламнали очи това грациозно видение, защото сестрата ми каза: — Бъдете спокоен! Съвсем спокоен! — Чувах само звука на гласа ѝ — нали този глас принадлежеше на човешко същество? Значи на тази земя все още има хора, които не бяха съдии и мъчители. Съществуваха жени като тази с мек, топъл и почти нежен глас! Гледах жадно устата, която току-що ми беше заговорила с такава доброта, защото тази безкрайна година ме беше накарала да

забравя, че добротата все още съществува между хората. Тя ми се усмихна. Да, усмихна ми се... Значи все още имаше хора, които се усмихват! После сложи пръст на устните си и се отдалечи безшумно.

Как бих могъл да ѝ се подчиня! Напротив, направих най-енергични усилия да се придигна и да проследя с очи това приказно и изпълнено с благосклонност създание. Исках да си помогна с ръце, но не можех. Дясната ми ръка бе напълно изчезнала в нещо като голям бял пакет — очевидно превръзка. Отначало го гледах смаяно, после разбрах бавно къде се намирам и се залових да размислям, какво може да ми се е случило. Сигурно ме бяха ранили, или пък самият аз бях наранил ръката си. Намирах се в болница.

След обяд бях посетен от лекаря, любезен стар господин. Името му не ми беше непознато, и той заговори с такова уважение за моя чичо, императорският лекар, че почувствувах веднага неговата благосклонност към мен. В течение на разговора ни той ми зададе много въпроси, но един от тях ме изненада: запитва ме, дали съм математик или химик. Казах, че не съм.

— Любопитно, — прошепна той. — Произнасяхте толкова странни формули в бълнуванията си... с3, с4. Никой от нас не можа да ги разбере.

Попитах го, какво се е случило с мен. Той се усмихна странно:

— Нищо сериозно. Силна нервна криза. — И прибави съвсем тихо, след като хвърли изпитателен поглед наоколо; — Много близко до ума, разбира се. Вие бяхте там от тринадесети март, нали?

Кимнах утвърдително с глава.

— Нищо чудно... при тази метода, — изръмжа той. — Не сте първият. Но не се безпокойте.

По начина, по който каза тези думи както и по погледа, с който ме гледаше, аз разбрах, че съм в добри ръце.

Два дни по-късно отличният лекар ми разказа откровено какво се беше случило. Пазачът ме чул, че крещя много силно в стаята си и отначало помислил, че някой се е вмъкнал там и аз се карам с него. Но едва се появил на вратата, когато аз съм се хвърлил върху него, надавайки диви викове: „Хайде върви си, говедо такова!“ Опитал съм се да го уловя за шията и то с такава сила, че бил принуден да повика за помощ. Докато ме водили при лекаря, аз съм успял да се измъкна из ръцете им и обхванат от див бяс съм се хвърлил към прозореца на

коридора. Счупил съм стъклото и съм си нанесъл дълбока рана на ръката — и днес още можете да видите белега от нея. Когато ме пренесли в болницата, аз съм бил обхванат от нещо като мозъчна треска, но скоро щях да се възстановя напълно.

— Разбира се, няма да кажа на тези господа, че сте по-добре, — прибави тихо моят Ескулап, — защото те са способни да започнат отново. Доверете се на мен! Ще направя всичко възможно, за да ви измъкна от тази история.

И до днес не знам, какъв доклад е направил на моите палачи този прекрасен приятел. Факт е, че той получи онова, което искаше: освобождението ми. Може би ме е изкарал невменяем, а може би личността ми вече не е представлявала интерес за Гестапо, тъй като Хитлер току-що беше взел Чехословакия и въпросът за Австрия беше ликвидиран в неговите очи. Задължих се писмено да напусна страната след петнадесет дни, а тези петнадесет дни бяха така запълнени с всички необходими формалности, свързани днес с едно пътуване в чужбина — военни книжа, полицейска виза, паспорт, медицинско свидетелство — щото не ми остана време да помисля за миналото. Струва ми се, че човешкият мозък притежава тайнствено регулиращи сили, които отстраняват спонтанно всичко, което може да повреди на душата: всеки път когато се опитвах да си припомня времето на пленничеството ми, паметта ми отказваше да ми служи. Едва седмица по-късно, когато се намерих на този параход, аз можех най-сетне да възстановя в ума си всички събития.

Сега разбирате, защо се държах така некоректно към вашите приятели. Намирах се съвсем случайно в пушалнята, когато видях тези господа да сядат пред дъската за шах. Учудването и уплахата ми ме заковаха на място. Бях напълно забравил че може да се играе на шах пред една истинска дъска, с осезаеми фигури. Бях забравил, че при тази игра двама съвсем различни хора от плът и кръв могат да седнат един срещу друг.

И наистина, потребни ми бяха няколко минути, за да си спомня, че тези играчи, които виждах пред себе си, играят на същата игра, на която се опитвах отчаяно да играя сам със себе си в моята килия. И така цифрите с които бях свикнал по време на жестоките си упражнения бяха само символи на направени от кокал фигури. Изненадата, която преживях виждайки, че движенията на фигурите

отговарят напълно на онези на моите въображаеми пионки, прилича може би само на изненадата на астронома, който е открил съществуването на някоя планета с помощта на сложни пресмятания и сега открива съвсем внезапно тази планета на небето, под формата на истинска и блестяща звезда. Гледах като хипнотизиран тази дъска, където моите бездушни думи се конкретизираха от истински цар, топ, офицер и пионка. За да схвана по-добре положението на съответните противници, аз бях принуден да се пренеса от абстрактния свят на моите цифри в този, където фигурите се местеха пред самите ми очи. Постепенно любопитството ми надделя. Забравяйки всяка учтивост, аз се намесих в играта ви. Грешката, която щеше да извърши вашият приятел ме засегна като пронизване с нож. Без да размисля и с неволно движение аз го спрях, както се спира дете, което се навежда твърде много над някаква преграда. Едва по-късно си дадох сметка, за грубата нетактичност на поведението ми.

Побързах да успокоя господин Б., казвайки му, че ние благославяме случая, който ни беше позволил да се запознаем с него. Прибавих, че колкото за мен, бях двойно нетърпелив да присъствувам на импровизирания турнир, след като бях чул разказа му. Той имаше смутен вид.

— Не, не си правете никакви илюзии. За мен това ще бъде само въпрос на проверка. Да, бих искал... бих искал да знам, дали съм способен да изиграя обикновената партия шах върху истинска дъска, с истински фигури, срещу истински противник... Защото имам големи съмнения по този въпрос. Дали тези сто или хиляда партии, които изиграх, са били правилни? Дали това не бяха игри на съня както когато човек бълнува... Един от онези фантастични сънища, когато човек скача от стъпала, неотговарящи на действителността.

Надявам се, че не ще погледнете сериозно на това, че ще се състезавам с един световен шампион и че не очаквате, че ще го извадя от сражението. Единственото нещо, което ме интересува да знам е само това, дали съм играл истински шах в стаята на хотела, или пък съм бил луд. С една дума, дали съм бил отсам или оттатък опасната зона. В моите очи, тази партия има само тази цел.

В същия момент гонгът ни повика на вечеря. Разговорът ни бе траял почти два часа. Благодарих му горещо и се сбогувах. Но не бях

още напуснал мостика, когато той дотича след мен и прибави с толкова голяма нервност, че заекна:

— Още една дума! Не бих искал да се покажа неучтив още веднаж; ще бъдете ли така добър да предупредите господата, че ще изиграя само една единствена партия? Това ще бъде финалът на една дълга история... окончателно заключение, а не начало... Не искам да бъда завладян отново от тази трескава страст, от този бяс, за който си спомням с ужас... При това лекарят ме предупреди... изрично ме предупреди. Човек, който е бил завладян от някаква мания може да се разболее отново от нея, дори и да се е излекувал напълно... Когато човек е бил отровен веднаж, по-добре е да не се приближава отново до шахматната дъска. Разбирате ли... ще изиграя само тази единствена партия, за да се уверя. Това е всичко.

На другия ден ние се събрахме в пушалнята точно в три часа. Към нас се бяха присъединили двама бордови офицери, любители на шах и получили специално разрешение да присъствуват на турнира. Този път Центович не ни остави да го чакаме. Сега започна една незабравима партия, която постави на изпитание моя много странен съотечественик пред един прочут шампион. Съжалявам, че тя се разви пред толкова некомпетентни зрители и че е загубена за анализите на играта на шах, както са изгубени за историята на музиката импровизациите на пианото на един Бетховен. Вярно е, че се опитахме още на другия ден да възстановим по памет цялата партия, но не успяхме. Играчите ни бяха се интересували повече от самата игра, чиито перипетии не можехме да си спомним.

Интелектуалният контраст между двамата противници се очерта още повече при съответното им държане в течение на играта. Изправен, опитен, неподвижен като камък, Центович не отделяше очи от шахматната дъска. Мисленето беше за него физическо усилие, изискващо концентрация на цялото му тяло. Напротив, господин Б. оставаше напълно свободен в движенията си. Дилетант в най-хубавия смисъл на тази дума, той търсеше в играта само удоволствието, което тя можеше да му достави, даваше ни непринудени обяснения между два хода, запалваше цигара и поглеждаше само за миг дъската, преди

да играе. Изглежда, че и този път той предвиждаше всички намерения на противника.

Отначало играта протече бързо. Изглежда, че се започна да се развива по определен план едва при седмия или осмия ход. Центович размисляше по-дълго; този знак ни даде да разберем, че борбата ставаше ожесточена. Но за да остана верен на истината, трябва да призная, че за нас, новаците, този турнир беше по-скоро скучен. Колкото по-странни ставаха арабските, образувани върху шахматната дъска, толкова по-малко разбирахме скрития им смисъл. Не долавяхме нито намеренията на противниците, нито в кой лагер се очертава победата. Виждахме само, че те местят пионките, както генералите водят войските си напред, опитвайки се да пробият неприятелските линии. Не можехме да разберем стратегическите цели на тези движения, защото опитните играчи комбинират играта си с няколко хода напред.

Към невежеството ни се прибавяше и известна умора, дължаща се преди всичко на продължителните минути на размисляне, необходими на Центович. Тази бавност дразнеше явно съотечественика ми. Забелязах с безпокойство, че той се вълнуваше все повече и повече. Палеше цигара след цигара. Започна да поръчва бутилка след бутилка минерална вода, която изпиваше жадно. Очевидно беше, че пресмята ходовете си сто пъти по-бързо от Центович. Когато последният най-сетне се решаваше след безкрайни обмисляния да премести някоя фигура с тежката си ръка, нашият герой се усмихваше с вида на човек, който отдавна е предвидил тази маневра. После връщаше бързо удара. Мозъкът му работеше така трескаво, че той сигурно знаеше вече всички шансове на своя партньор. Колкото по-бавно се решаваше Центович, толкова по-голямо ставаше нетърпението на партньора му. Докато чакаше, около устните му се появяваше почти враждебен израз.

Но Центович не се трогваше така лесно. Колкото повече се разредяваха фигурите върху дъската, толкова по-дълги и мъчителни ставаха безмълвните му разсъждения. При четиридесет и втория ход партията бе траяла вече почти три часа. Следяхме играта с уморени и разсеяни погледи. Единият от офицерите си беше отишъл, а другият четеше книга и поглеждаше към шахматната дъска само тогава, когато някой от партньорите преместваше някоя фигура. Изведнаж — беше

ред на Центович — стана нещо непредвидено. Шампионът беше поставил пръста си върху офицера, готвейки се да го помести напред. Виждайки това господин Б. се наежи като котка, готвеща се да скочи. Той затрепера с цялото си тяло, бутна със сигурно движение царицата напред и извика тържествено: — Това е! Работата е наред! — След това се изправи назад, кръстоса ръце на гърдите си и изгледа Центович с презрителен поглед, в който гореше странна светлина.

Наведохме се над дъската, за да проследим тази така тържествено обявена маневра. На пръв поглед не се виждаше нищо заплашително. Навярно възклицанието на нашия приятел се дължеше на следващото развитие на положението, което ние останалите не можехме да предвидим. Само Центович не трепна при забележката на партньора си. Беше все така непроницаем, сякаш нищо не беше се случило. Не стана никакво събитие. Часовникът, поставен на масата, за да измерва интервалите между два хода издаваше своето равномерно тик-так сред пълната тишина. Минаха три минути, после пет, после осем... Центович все още не се помръдваше, но мен ми се стори, че вълнението разширява още повече ноздрите му.

Чакането ставаше непоносимо, както за господин Б., така и за нас. Той скочи и започна да се разхожда нагоре надолу из пушалнята — отначало бавно, после все по-бързо и по-бързо. Всички го гледаха малко изненадани. Бях обхванат от тревога. Забелязах, че въпреки възбуждението си, той се движеше все в едно и също пространство: би казал човек, че някаква невидима преграда го спираше точно в средата на стаята и го принуждаваше да се върне назад. Потрепервайки от вълнение аз разбрах, че без да си дава сметка, той прави същия брой стъпки, както и в хотелската стая. Да, сигурно се е разхождал точно така в продължение на безкрайни месеци — като затворен звяр, с кръстосани ръце, с приведени рамене, докато в трескавия му поглед се разпалваше все повече и повече червеникавата светлина на лудостта. В този момент той все още пазеше пълно присъствие на духа, защото от време на време се обръщаше нетърпеливо към масата, за да види, дали Центович е взел решение.

Така изминаха девет, после десет минути. Никой не очакваше онова, което последва. Центович повдигна бавно тежката си ръка. Всеки погледна плахо, очаквайки да види, какво ще направи. Но Центович не игра: той събори фигурите с опъкото на ръката си.

Отначало не разбрахме, че по този начин той изоставяше играта и капитулираше, преди всички ние да сме разбрали, че е победен. Невероятното беше станало. Един световен шампион, победител в безброй турнири току-що беше свалил знамето си пред един непознат, пред един човек, който не се беше докосвал до шахматната дъска от двадесет и пет години. Нашият анонимен приятел бе победил най-силния световен играч в един публичен турнир. Без да си дадем сметка, всички ние бяхме наставали от вълнение. Всеки от нас чувствуваше, че трябва да направи или каже нещо, за да даде свобода на радостната си уплаха. Единственият, който не мръдна, беше Центович. След доста дълго време той повдигна глава и изгледа нашия приятел с твърд поглед:

— Още една партия? — попита той.

— Но разбира се, — отвърна господин Б. с ентузиазъм, който ми направи неприятно впечатление. И той седна отново, преди да имам време да му напомня за неговото решение да изиграе само една партия. Той нареди с трескава бързина фигурите върху дъската, а пръстите му трепереха така силно, че една пионка се претъркули на два пъти. Неприятното чувство, което ми причиняваше неговото прекалено възбуждение се превърна в уплаха. Този спокоен и кротък човек се беше превърнал изведнаж в екзалтиран тип. Нервният тик разкривяваше все по-често ъгъла на устата му, а тялото му трепереше като разтърсвано от треска.

— Достатъчно, — му прошепнах аз кротко, — не играйте повече. Достатъчно за днес. Много сте изморен.

— Изморен! Ха, ха! — той се смееше високо и злобно. — Бих могъл да изиграя седемдесет партии, ако не се влачехме така бавно. Онова, което ме изморява е само ритъмът! Хайде, сега е ваш ред да започнете!

Произнесени с рязък, почти груб тон, тези думи бяха предназначени за Центович, който хвърли върху противника си студен и сдържан, но корав като свит юмрук поглед. Между двамата играчи се беше създадо опасно напрежение, страстна омраза. Те бяха престанали да бъдат партньори, които се забавляват като премерват силите си. Бяха неприятели, заклели се да се унищожат един друг. Центович се забави доста, преди да изиграе първия си ход. Имах странното чувство, че го прави нарочно. Навярно беше разбрал, че бавенето изморява и

дразни другия. Не можеше да се отрече, че беше добре трениран стратег.

След четири безкрайни минути той откри играта по най-прост и най-обикновен начин, премествайки два квадрата напред пионката, която стоеше пред царя. Господин Б. отговори със същата пионка, после Центович повтори старата маневра. Чакахме с разтуптени сърца, както се чака гръмотевица след ослепителна светкавица. Но тя се бавеше. Центович не мръдваше. Той размисляше бавно и спокойно. Чувствах все по-ясно, че бавенето му е преднамерено. То ми даваше, обаче, достатъчно свободно време да наблюдавам господин Б. Той беше изпил вече три чаши вода, спомних си разказа му и онази страшна жажда, която бе изпитвал по време на пленничеството си. Нещастникът проявяваше всички симптоми на ненормално възбуждение: челото му се покри с капчици пот, белегът върху ръката му стана по-ясен и по-червен. Досега той беше останал господар на себе си, но при четвъртия ход, след като Центович се беше вдълбочил в безкрайни размишления, той избухна:

— Хайде де! Играйте най-сетне!

Центович вдигна студения си поглед:

— Ако се не лъжа, определихме интервалите между два хода на десет минути. По принцип не играя по-бързо.

Господин Б. прехапа устни. Кракът му под масата заигра все по-бързо. Имах непогрешимо предчувствие, че ще си изгуби ума. И наистина — при осмия ход стана нов инцидент. Господин Б., който понасяше това бавене с все по-голямо нетърпение, не можа да се съдържи по-дълго; той се разклати напред и назад и започна да барабани по масата. Центович повдигна голямата си глава:

— Мога ли да ви помоля да не барабаните така? Това ме дразни. Не мога да играя, когато чувам този шум.

Господин Б. се изсмя рязко.

— Ха! Ха! Виждам!

Центович се изчерви.

— Какво искате да кажете? — попита той с груб и злобен глас.

Господин Б. се засмя пак. Смехът му беше сух и зъл.

— О нищо! Само, че сте много нервен!

Центович наведе глава и млъкна. Този път той почака цели седем минути, преди да играе. Играта продължи в това убийствено темпо.

Центович се бавеше все повече. Сега той изчакваше да минат точно десет минути, преди да вземе решение. Поведението на партньора му ставаше все по-странно. Изглежда, че той беше забравил настоящата партия, за да се заеме с нещо съвсем друго. Беше престанал да се разхожда из стаята и седеше неподвижно на стола си. Гледайки с безизразен поглед пространството пред себе си, той не преставаше да мърмори неразбираеми думи. Дали се унасяше в безкрайни комбинации, или съставяше вече друга партия, както подозирах? Факт е, че когато идваше негов ред да играе, ние трябваше да го подканяме и връщаме към действителността. Достатъчна му беше само една минута, за да се ориентира. Въпреки това аз се убеждавах все повече, че той ни беше забравил — не само нас, а и Центович — и изглеждаше обхванат от криза на тиха лудост, която може да избухне всеки миг.

И това наистина стана. Бяха стигнали до деветнадесетия ход. Едва Центович бе играл, когато господин Б. помести топа си три квадрата напред, без дори да погледне шахматната дъска. Той извика така силно, че всички ние подскочихме:

— Шах! Шах на царя!

Наведохме се над дъската, опитвайки се да разберем. Но никой от нас не беше очаквал онова, което стана само в една минута. Центович повдигна много бавно глава и ни изгледа един по един — сякаш ни виждаше за първи път. Видяхме, как върху устните му се появи доволна и подигравателна усмивка. Изглежда, че изпитваше безгранично удоволствие. След като се наслади напълно на все още неразбираемия си за нас триумф, той се обърна към нас с подчертана любезност:

— Съжалявам, но не виждам, защо царят ми да е в шах. Дали някой от господата вижда такова нещо?

Разгледахте положението, после безпокойните ни погледи се обърнаха към господин Б. Царят на Центович беше напълно прикрит зад една пионка. Всяко дете можеше да разбере, че царят не беше в шах. Дали нашият полудял приятел беше поместил без да иска някоя фигура? Пълната тишина го накара да се опомни. Сега и той разгледа дъската и заговори, като заекваше силно:

— Но царят трябва да бъде на f7... той не е на мястото си, съвсем не е на мястото си! Заблудили сте се! Всичко е погрешно! Тази пионка е на g5, а не на g4... Това е съвсем друга партия. Това е...

Изведнаж той млъкна. Бях го дръпнал за ръката и дори го бях ощипал достатъчно силно, за да го почувствува, въпреки възбуждението си. Той ме изгледа с поглед на сомнамбул:

— Какво има! Какво искате?

— Remember! — му прошепнах аз и прекарах пръст по белега върху ръката му. Той проследи движението ми, очите му се втренчиха в червената следа. Изведнаж той се разтрепера. Трепетът разтърси цялото му тяло.

— За Бога! — прошепна той със съвсем побелели устни. — Дали не съм направил някоя глупост? Дали не съм отново...

— Не, — казах аз кротко. — Но престанете веднага да играете. Крайно време е да престанете. Спомнете си, какво ви е казал лекарят!

Господин Б. стана веднага.

— Моля да извините грешката ми, — каза той, покланяйки се пред Центович с всичката си предишна любезност. — Разбира се, че онова, което току-що казах е истинска глупост. Играта е ваша!

После се обърна към нас:

— Извинявам се и пред вас, господа. Но аз ви предупредих, че не трябва да очаквате много нещо от знанията ми. Простете за този смешен инцидент. За последен път през живота си сядам да играя шах.

Той се поклони още веднаж и изчезна по същия тайнствен и дискретен начин, по който се беше появил. Само аз знаех, защо този човек нямаше никога вече да се докосне до шахматна дъска. Другите останаха на местата си, чувствавайки неясно, че са избягнали някаква опасност.

— Damned fool! — изръмжа Мак Конор разочарован. Центович стана последен от стола си; преди да се отдалечи, той хвърли още един поглед върху започнатата партия.

— Жалко! — заяви великодушно той. — Работата не вървеше толкова зле. Този господин е забележително надарен за обикновен дилетант.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.